

Voorzitter: De Rijk

Tegenwoordig zijn 66 leden, te weten:

Baarda, Baarveld-Schlaman, Barendregt, Bolding, Boorsma, Bos-Beernink, Van Boven, Braakman, Christiaanse, Coenemans, Ermen, Fleers, Franssen, De Gaay Fortman, Gelderblom-Lankhout, Ginjaar, Glastra van Loon, Glasz, Van Graafeiland, Grol-Overling, Hendriks, Heijmans, Houben-Sipman, Jaarsma-Buijserd, Van der Jagt, Kaland, Kassies, Klaassens-Postema, Klein Bennink, Kruisinga, Van Kuilenburg-Lodder, Van Leeuwen, Luteijn, Maris, Mastik-Sonneveldt, J.H.B. van der Meer, M.A. van der Meer, Van der Meulen, Michiels van Kessenich-Hoogendam, Mijsbergen, Van Ooijen, Pit, Postma, Pröpper, De Rijk, Schinck, Schouten, Schuurman, Simons, Stam, Tiesinga-Autsema, Tjeenk Willink, Tummers, Uijen, Veder-Smit, Van Veldhuizen, Van Velzen, Verbeek, Vis, Vogt, Vonhoff-Luijendijk, Wagemakers, Van der Werff, Van de Zandschulp, Zoon en Zijlstra,

en de heer Van den Broek, minister van Buitenlandse Zaken.

□

De **voorzitter**: Ik deel aan de Kamer mede, dat zijn ingekomen berichten van verhindering van de leden:

Steenkamp;

Heijne Makkreel, wegens vakantie;

Borgman en De Jong, wegens verblijf in het buitenland.

Deze berichten worden voor kennisgeving aangenomen.

De **voorzitter**: Ik deel de Kamer voorts mede, dat ik bericht van verhindering tot bijwoning van de vergadering heb ontvangen van de minister van Verkeer en Waterstaat en de staatssecretaris van Binnenlandse Zaken.

De ingekomen stukken staan op een lijst, die in de zaal ter inzage ligt. Op die lijst heb ik voorstellen gedaan over de wijze van behandeling. Als aan het eind van de vergadering daartegen geen bezwaren zijn ingekomen, neem ik aan, dat de Kamer zich met deze voorstellen heeft verenigd.

(Deze lijst is opgenomen aan het eind van deze editie.)

Aan de orde is de behandeling van:
- **het voorstel van de Commissie voor de verzoekschriften inzake het adres van H.K. Kwan te Hoorn, met betrekking tot kwijschelding van een aanslag in de onroerend-goedbelastingen (gedrukt stuk Eerste Kamer, vergaderjaar 1989-1990, nr. VII).**

Dit voorstel wordt zonder beraadslaging en zonder stemming aangenomen.

Aan de orde is de behandeling van de wetsvoorstellen:

- **Wijziging van de begroting van de uitgaven en de ontvangsten van het Rijkswegenfonds voor het jaar 1990 (wijziging samenhangende met de Voorjaarsnota; eerste wijziging) (21581);**

- **Wijziging van de begroting van de uitgaven en de ontvangsten van hoofdstuk XII (Ministerie van Verkeer en Waterstaat) voor het jaar 1990 (wijziging samenhangende met de Voorjaarsnota; eerste wijziging) (21576);**

- **Goedkeuring van het op 15 oktober 1985 te Straatsburg tot stand gekomen Europees Handvest inzake lokale autonomie (20586).**

Deze wetsvoorstellen worden zonder beraadslaging en zonder stemming aangenomen.

Aan de orde is de behandeling van:

- **het wetsvoorstel Verlenging van de werkingsduur van krachtens de Sanctiewet 1977 ten aanzien van de invoer van bepaalde gouden munten uit Zuid-Afrika gestelde regelen (21595).**

De beraadslaging wordt geopend.

□

De heer **Van Boven** (VVD): Mijnheer de voorzitter! Ik wil mij, gezien de tijdsdruk waarin de minister zich vandaag bevindt, beperken tot een korte interventie.

Het zal de minister bekend zijn, dat de leden van de fractie van de VVD in de Eerste Kamer nimmer hebben behoord tot degenen die menen dat de tegen Zuid-Afrika genomen sancties in sterke mate zouden bijdragen, dan wel hebben bijgedragen tot een snellere afschaffing van het ook door de VVD verfoeide apartheidssysteem. Wij zagen meer in het open houden en voortzetten van een dialoog, waarin met kracht

van argumenten aan dat doel kon worden bijgedragen. Bovendien hebben wij ons altijd verbaasd en geërgerd, dit terzijde, over de selectieve verontwaardiging die bleek uit enerzijds het verbreken van zelfs culturele en sportieve betrekkingen met Zuid-Afrika, anderzijds het aanknopen van diezelfde banden met ondemocratisch geregeerde landen elders in de wereld. Ik heb daarvan nog gewag gemaakt bij het sluiten van een dergelijk verdrag met de voormalige DDR, waar toen nog menigmaal mensen die de vrijheid zochten, rennend voor hun leven, als dolle honden bij de beruchte muur of de prikkeldraadversperringen werden neergeschoten. Wij weten nu sinds kort hoe veelomvattender de misdaden van dat regime aldaar, dat zelfs het internationale terrorisme aan zijn borst koesterde, zijn geweest.

De gebeurtenissen van het afgelopen jaar hebben ook in Zuid-Afrika geleid tot sterk gewijzigde omstandigheden in gunstige zin, door een veelheid van maatregelen waarvoor de man die ons over enkele weken zal bezoeken, president De Klerk, de verantwoordelijkheid heeft genomen. Hij verdient daarvoor onze bewondering en vooral: warme steun!

Het voorstel tot verlenging van de Sanctiewet dat thans voor ons ligt, komt naar de mening van de fractie van de VVD in deze Kamer dan ook op een psychologisch gezien ongelukkig moment. Het ware ons liever geweest als wij het bezoek van De Klerk, het verslag van de delegatie van de Tweede Kamer die onlangs een bezoek aan Zuid-Afrika heeft gebracht, alsmede de toegezegde evaluatienota van de minister hadden kunnen afwachten alvorens een uitspraak te doen. Immers, ieder teken van steun aan de huidige regering van Zuid-Afrika, zeker vanuit Nederland dat historisch en cultureel zolang met het land verbonden is en dat toch moeilijk kan verloochenen, is van betekenis in de strijd die president De Klerk vooral met de conservatieve apartheidsvoorstanders in zijn eigen land moet voeren. Het feit dat het ANC, welks methoden wij altijd met wantrouwen hebben gezien, nog aandringt op handhaving van sancties, zoals de minister in de nota naar aanleiding van het verslag als argument aanvoert, is voor ons verre van overtuigend. Wel hebben wij er

begrip voor dat het hierbij gaat om het verlengen van een maatregel die is genomen in het kader van een gezamenlijk politiek optreden van de twaalf EG-landen op grond van de EG-verordening 3302/86, waaraan wij ons niet kunnen of mogen onttrekken.

Wij hebben daarom met belangstelling en instemming kennis genomen van de passage uit de memorie van toelichting op het wetsvoorstel die de minister in de nota naar aanleiding van het verslag heeft geciteerd over intrekking van het besluit indien de ontwikkelingen in Zuid-Afrika daartoe aanleiding geven, alsmede van zijn initiatieven, ter zake overleg daarover, die hij bij het Italiaanse voorzitterschap van de EG heeft ontwikkeld met de bedoeling aanmoedigingssignalen in de richting van Zuid-Afrika te geven.

De fractie van de VVD in dit huis zou het op hoge prijs stellen indien de minister zijn intenties in deze richting ook hier nog eens zou willen bevestigen c.q. hij nader zou willen uiteenzetten hoe hij die intenties denkt te realiseren. Tevens vragen wij de minister de toezegging te doen, ook deze Kamer te betrekken bij de verslaggeving ten aanzien van zijn bemoeienissen in EG-verband, zijn besprekingen met president De Klerk en zijn reactie op het door de Tweede Kamer uit te brengen rapport over het bezoek van haar delegatie aan Zuid-Afrika. De aan de Tweede Kamer toegezegde evaluatienota zal ons, naar ik aanneem, in ieder geval in afschrift bereiken. In dit verband ten slotte nog de vraag of de minister verwacht dat hij na zijn besprekingen met de Zuidafrikaanse president zijn stappen in de richting van de EG-partners zal kunnen intensiveren. Mijnheer de voorzitter! Wij wachten de reactie op onze opmerkingen en de antwoorden op onze vragen met belangstelling af.

De heer **Zijlstra** (CDA): Mijnheer de voorzitter! Het is nu niet de plaats en het moment om hier een "full-dress debate" aan te gaan over de vraag of de Sanctiewet van 1977 nu wel een passend middel is om de afschaffing van de apartheidspolitiek in Zuid-Afrika versneld en langs goede banen te bevorderen. Nu het wetsvoorstel nu voor ons ligt, wil ik wel graag de gelegenheid benutten om mededeling te doen van de opvatting van

mijn fractie, dat zij gelet op de ontwikkelingen die zich recentelijk hebben voltrokken en die zich nog voltrekken, het urgent vindt om de sanctiemaatregelen die op dit moment gelden aan een heroverweging te onderwerpen. De centrale vraag bij deze heroverweging moet natuurlijk zijn of een versoepeling dan wel afschaffing van deze sancties en een herstel van de meer normale betrekkingen niet een effectievere bijdrage kunnen betekenen om het zo moeilijke en moeizame groeiproces naar een multiraciale samenleving te bevorderen.

Voorzitter! Het afscheid nemen van een goede vriend is een heel moeilijk en vaak pijnlijk proces. Soms denk ik wel eens, dat het afscheid nemen van een vijand even moeizaam is. Het ingeslopen vijandsbeeld en de gehele actiestructuur die op basis daarvan is opgebouwd, laten zich blijkbaar moeilijk verdringen door de overtuiging dat er een gunstige wending is opgetreden en dat derhalve doel en middel aan een herijking toe zijn.

Op 24 oktober zullen wij hier een ontmoeting hebben met minister-president De Klerk. Dat is een man die past in de rij van voorbeelden die John F. Kennedy beschrijft in zijn boek "Moed en karakter in de politiek". Het is een man die op een cruciaal moment in de Zuidafrikaanse samenleving, niet uitsluitend op grond van economische of culturele boycot, maar uit volle overtuiging een weerspannige samenleving een beter verband wil geven. Het is verder een man die daarbij grote politieke en, naar ik aanneem, ook persoonlijke risico's neemt. Mijn fractie vindt dat deze man in ieder geval middels deze discussie over dit betrekkelijk kleine onderwerp, uit mijn fractie de aanduiding mag halen dat wij waardering voor zijn pogingen willen opbrengen en hem bij deze pogingen om samen met Mandela en Buthelezi — om maar twee belangrijke namen te noemen — een nieuw verband en een nieuw verbond in Zuid-Afrika te bewerkstelligen, willen steunen.

Met deze beschouwing als orkestratie heeft mijn fractie geen behoefte, haar steun aan dit wetsvoorstel te onthouden. Dit is een wat ingewikkelde manier om te zeggen dat wij er voor zijn. Het spreekt vanzelf dat wij een korte reactie van de excellentie zeer op prijs zouden stellen.

De heer **Van der Jagt** (GPV): Mijnheer de voorzitter! Ik spreek ook namens de SGP en de RPF. Allereerst danken wij de minister voor de antwoorden op onze vragen, gesteld in het voorlopig verslag. Wij begrijpen dat deze materie in EG-verband moet worden opgelost. Uit de antwoorden hebben wij ook begrepen dat ieder land de vrijheid heeft om de manier van uitvoering van de afgesproken sanctie zelf in te vullen.

Er is in Zuid-Afrika de laatste tijd veel ten goede veranderd. Mandela is vrijgelaten, de noodtoestand is opgeheven, besprekingen zijn begonnen enzovoort. De zorgen nemen echter ook toe. President De Klerk krijgt voor zijn moedig program in eigen kring steeds meer tegenstand. De conservatieve partij van Treurnicht groeit als kool en de Afrikaner Weerstandsbeweging krijgt steeds meer steun. Bovendien wordt De Klerk geconfronteerd met een toenemende zwarte strijd onderling. Het ANC en de Inkatha-beweging zijn met elkaar op voet van oorlog. Het zou logisch zijn dat Nederland ook in de wetgeving eens een signaal gaf aan De Klerk van bemoediging. Waarom is zo'n signaal nodig? Wij moeten niet vergeten dat De Klerk tegenover zijn eigen nationale partij moet kunnen bewijzen dat zijn beleid niet alleen rechtvaardig is, maar dat het ook loont. Hij moet namelijk wel zijn achterban mee krijgen. Er zijn er al te veel overgelopen naar de conservatieven van Treurnicht.

Zo'n bemoedigend signaal is het voor ons liggende wetsvoorstel niet. De heer Van Middelkoop heeft in de Tweede Kamer getracht er nog iets van te maken door de werkingduur van deze wet tot één jaar te bekorten. Nu stelt de minister dat dat nauwelijks kan worden gezien als een hoopgevend en bemoedigend signaal. Dat zal wel zo zijn, maar nauwelijks is toch nog iets van de voor ons liggende wet gaat helemaal geen hoopgevend en bemoedigend signaal uit, integendeel. De regering beroept zich op het advies van Mandela om de boycot vol te houden. Maar waarom zo selectief luisteren? Waarom wordt ook niet eens geluisterd naar Buthelezi, de onbetwiste leider van de grootste zwarte bevolkingsgroep de Zoeloes, die de boycot geen effectief middel vindt in de bestrijding van de apartheid?

Voorzitter! Nu is het een gelukkige omstandigheid, dat president De Klerk van de onderhavige boycot niet wakker zal liggen. Weet de minister dat de boycot van de Krugerrand niets uithaalde omdat de vraag naar de Canadese Maple-Leaf een even grote vraag naar Zuidafrikaans goud veroorzaakte? Kan de minister het zich voorstellen, dat het voor de Zuidafrikaanse regering niet zo'n grote zorg is of haar goud in de vorm van een Krugerrand wordt uitgevoerd, als het maar wordt uitgevoerd? Dat gebeurt in toenemende mate. De uitvoercijfers zijn daar niet onduidelijk over. De groei zit vooral in het Verre Oosten. Het wegvallen van de toch al beperkte Nederlandse markt valt daarbij volkomen in het niet. Zuid-Afrika voorziet reeds in 50% van de wereldvraag naar goud en in 80% van de totale vraag naar platina.

Wat is dan nog de zin van deze wet? Wij denken dat alleen nog een symbolische betekenis overblijft, maar die betekenis sluit naar ons gevoelen niet meer aan op de sterk veranderde situatie. Daarom zullen wij onze steun aan deze wet niet geven. Wij verheugen ons er overigens op, dat minister Van den Broek in Europees verband wil trachten een eerste stap te zetten op de weg naar normalere verhoudingen met Zuid-Afrika. Moge ook het bezoek van president De Klerk aan ons land daaraan een bijdrage leveren.

De heer **Van de Zandschulp** (PvdA): Mijnheer de voorzitter! Ook mijn bijdrage aan dit debat heeft meer het karakter van een uitgebreide stemverklaring, dan dat het een analyse van de huidige ontwikkelingen in Zuid-Afrika is met een complete politieke reactie daarop.

Ik stel voorop, dat wij de recente ontwikkelingen in Zuid-Afrika als hoopgevend beschouwen. Het tijdperk P.W. Botha leverde vooral cosmetische veranderingen op, zoals de afschaffing van enkele vormen van kleine apartheid. Het tijdperk P.W. Botha bracht tegelijkertijd een forse uitbreiding van de repressieve staatsapparaten met zich, die zich deels verzelfstandigd lijken te hebben en waarvan wij nu de wrange vruchten zien. De een jaar geleden aangetreden regering-De Klerk heeft daarentegen aangegeven stappen te

willen zetten in de richting van een ontmanteling van de apartheid. Toch is het nu nog te vroeg om al te spreken over een onomkeerbaar proces, een point of no return, zoals de Amerikaanse president Bush onlangs deed. De werkelijke krachtproeven moeten nog komen, waarbij — zoals al door velen is opgemerkt — De Klerk en Mandela tot elkaar veroordeeld zijn.

Hoe moet nu de houding van de buitenwereld zijn tegenover het beginnend veranderingsproces in Zuid-Afrika en tegenover de hoofdrolspelers bij dit gebeuren? Wij menen dat er alle reden is om president De Klerk aan te moedigen, voort te gaan op het ingeslagen pad. Wij pleiten daarom voor uitbreiding van politieke, culturele en wetenschappelijke contacten met Zuid-Afrika. Als de leider van het blanke minderheidsregime ervoor kiest om uit het — primair zelf gekozen — politieke en morele isolement te treden, is er alle reden daarop positief te reageren. Wij juichen het daarom toe dat onlangs een Nederlandse delegatie uit de Tweede Kamer Zuid-Afrika kon bezoeken en wat ons betreft is president De Klerk over twee weken in Nederland welkom.

Het thema van economische sancties is zeer ingewikkeld. Over de effecten ervan doen verschillende — deels ogenschijnlijk tegenstrijdige — beschouwingen opgeld. Het is echter heel goed denkbaar dat de meeste van de uiteenlopende beschouwingen een kern van waarheid bevatten en dat de effecten van economische sancties zich deels in tegenstrijdige richtingen aftekenen. Ik noem enkele elementen en overwegingen uit dit sanctiedebat.

1. Economische sancties treffen ook zwarten. Dat is stellig een juiste constatering. In de afweging van dit gegeven telt voor ons zwaar de beoordeling van leidende uitgesproken anti-apartheidsactivisten als Mandela, Tutu en dominee Boesak. Die beoordeling weegt voor ons zwaarder dan het oordeel van iemand als Buthelezi, die steeds met ten minste één been in de apartheidstaat staat.

2. Economische sancties kunnen de zelfvoorzieningsgraad van de Zuidafrikaanse economie vergroten. Inderdaad moet geconstateerd worden dat de wapenboycot de nationale wapenindustrie een forse impuls heeft gegeven en Zuid-Afrika

tot een netto-exporteur van wapens heeft gemaakt. De desinvesteringen van zich terugtrekkende, vooral Amerikaanse multinationals waren inderdaad niet altijd wat ze leken. De bedrijven werden vaak niet al te duur verkocht aan plaatselijke Zuidafrikaanse managers en investeerders.

3. Economische sancties kunnen leiden tot een verdere verstrakking en verstarring bij de blanke minderheid en kunnen de "lagermentaliteit" versterken. Het lijkt erop dat dit effect inderdaad is opgetreden in de latere jaren van het tijdperk P.W. Botha, sinds in oktober 1986 in de Verenigde Staten een uitgebreide anti-apartheidswet werd aangenomen. Overigens staken de EG-maatregelen daarbij nogal povertjes af.

4. Er kan tevens geconstateerd worden dat leidende Zuidafrikaanse industriële ongeveer in dezelfde tijd contact gingen zoeken met het ANC. De langdurige romance tussen westers kapitalisme en de apartheidstaat begon op haar einde te lopen en kort daarna zochten ook verlichte blanke politici toenadering tot het ANC.

5. Doorslaggevend is wellicht toch dat de economie van Zuid-Afrika vrijwel gedurende de hele jaren tachtig tot op heden stagneerde, wat met een groeiende bevolking leidde tot een daling van de levensstandaard. Daarbij bleven nieuwe buitenlandse investeringen voor een groot deel uit. In een wereld met steeds "mondialere" markten heeft ook Zuid-Afrika behoefte aan florierende internationale handelsbetrekkingen, buitenlands kapitaal en technologie.

Het lijkt ons daarom aannemelijk dat de economische sancties hebben bijgedragen aan het veranderingsproces dat zich nu voor het eerst serieus lijkt af te tekenen binnen de heersende blanke macht. Naar onze mening is het nu niet het tijdstip om het sanctiebeleid te verscherpen. Het is naar onze mening nu ook nog niet het tijdstip om het bestaande sanctiebeleid te verzachten. Het is zaak om druk op de ketel te blijven houden totdat het veranderingsproces onomkeerbaar lijkt te zijn, een "carrot and stick"-benadering. Deze opstelling heeft niets te maken met de veronderstelde moeite die sommigen zouden hebben om afscheid te nemen van een geliefd vijandbeeld.

Zowel een welgemeend welkom aan president De Klerk bij zijn komend bezoek aan Nederland als dit

wetsvoorstel om het nu toevallig expirerende sanctiebesluit inzake de Krugerrand te verlengen, vooralsnog met de gebruikelijke termijn van drie jaar, passen thans in deze benadering. Ook wij spreken de hoop uit dat in die tussentijd zal blijken dat de nu voorgenomen verlengingsperiode van drie jaar voor dit sanctiebesluit aanzienlijk verkort kan worden.

De heer **De Gaay Fortman** (Groen Links): Mijnheer de voorzitter! Binnen het geheel van veranderingen in de Zuidafrikaanse maatschappij die zich nu voltrekken in relatie tot de staat speelt dit wetsontwerp een uiterst bescheiden rol. Het zijn de interventies van enkele collegae die ook de fractie van Groen Links aanleiding geven tot een enkele opmerking.

Ook wat ons betreft kan men niet ruim genoeg zijn in de richting van president De Klerk. Er is sprake van een volledige trendbreuk. Na een eerste stap, die legalisatie inhield van alle bewegingen die een volstrekte verandering van de oude orde van apartheid voorstonden, is een tweede stap gevolgd in processen van onderhandeling. Begin volgend jaar volgen nog andere, uiterst belangrijke stappen, zoals de afschaffing van de Group Areas Act en de Population Registration Act, het hele fundament van het apartheidsbouwwerk.

Vanaf begin volgend jaar bestaat de politieke apartheid in Zuid-Afrika niet meer. Men zal niet meer kunnen uitvinden wie er blank, bruin, geel of groen is, laat staan op basis van een dergelijk onderscheid nog politiek kunnen bedrijven. Dit betekent het einde van de oude orde.

Degene die hiertoe moedig de eerste stappen heeft gezet en ook de consequenties heeft genomen, is president De Klerk. Ook wat Groen Links betreft, verdient hij alle respect. Wij zullen gaarne deelnemen aan de discussie met president De Klerk in dit huis op 24 oktober.

Sommigen, ook in onze kring, zo merken wij, zijn wel eens benauwd om duidelijk te zeggen dat er in Zuid-Afrika sprake is van een grote verandering. Men vreest dat, naarmate men zich ruimer uitlaat in de richting van president De Klerk, de indruk zal ontstaan dat men het African National Congress minder zou steunen binnen het proces van onderhandelingen.

Onze fractie ziet dit als volgt. Wat president De Klerk heeft gedaan en wat volgend voorjaar voltooid zal zijn, is de afbraak van de oude orde. Daarmee is er nog geen nieuwe orde. Zuid-Afrika bevindt zich aan het begin van een proces van overgang van een staat slechts verbonden met het blanke deel van de natie, naar een staat verbonden met de gehele natie, zonder onderscheid naar ras of kleur. Het spreekt vanzelf dat onze solidariteit binnen dit proces van overgang van oude naar nieuwe orde aan de zijde moet blijven van degenen die de zwakste, de onderdrukte positie binnen het oude bestel innamen.

Enerzijds stellen wij ons natuurlijk ruim op naar president De Klerk; anderzijds blijven wij solidair. Binnen dat beleidskader past: druk op de ketel houden, dat wil zeggen: de sancties blijven totdat er consensus is bereikt over een nieuwe orde, waar de gehele bevolking zich achter kan stellen.

Wij zullen onze stem dan ook geven aan dit uiterst marginale, schier onbetekenende wetsontwerp.

Minister Van den Broek: Voorzitter! Ik geloof niet dat er tussen Eerste Kamer en regering verschil in waardering bestaat voor erkenning van de positieve ontwikkelingen die in Zuid-Afrika te zien zijn geweest sinds de betekenisvolle rede van president De Klerk bij de opening van het parlementaire jaar in Zuid-Afrika in de maand februari jongstleden.

Verschillende geachte afgevaardigden in dit huis hebben melding gemaakt van een aantal zeer concreet gezette stappen, die bij die toespraak zijn aangekondigd en die in de loop van de maanden erop hun beslag hebben gekregen. Deze kunnen als inhoudsvolle stappen worden bestempeld op weg naar het afbreken van het zo verfoeide apartheidsstelsel.

Tegelijkertijd bestaat er grote overeenstemming tussen de waardering van de Senaat en de Nederlandse regering voor de onmisbare rol die in dit proces wordt vervuld door president De Klerk enerzijds en Nelson Mandela anderzijds. Uiteraard zullen ook vele anderen hun bijdrage dienen te leveren aan de voltooiing van dit gehele proces.

Tegelijkertijd moet worden

opgemerkt — er kan geen verschil van mening over bestaan, dat dit de feitelijke realiteit is — dat nog een groot aantal apartheidswetten op dit moment in stand is, hetgeen ook door president De Klerk niet wordt ontkend. Het zal nog een moeizame en lange weg zijn om te kunnen spreken van een volledige afschaffing van de apartheid. Een belangrijke mijlpaal op die lange weg zal zijn de totstandkoming van werkelijke onderhandelingen over een nieuwe constitutie in Zuid-Afrika. Die onderhandelingen zullen door de regeringsvertegenwoordigers in Zuid-Afrika ook moeten worden gevoerd met representatieve vertegenwoordigers van de zwarte bevolking. Dat zal dan ten slotte moeten resulteren in het nieuwe post-apartheidsstelsel in Zuid-Afrika.

Deze inleidende woorden samenvattend, meen ik dat er geen verschil van opvatting behoeft te bestaan over de constatering dat in Zuid-Afrika het meest fundamentele proces van verandering in de afgelopen 40 jaar is begonnen. Wij hebben het vertrouwen dat die weg zal worden voortgezet, al zullen er nog vele moeilijkheden overwonnen moeten worden.

Gelet op de terecht buitengewoon kritische houding die in de afgelopen tientallen jaren door dit land en door partners in de Europese Gemeenschap is aangenomen tegen het voortbestaan van een apartheidsstelsel, mag van dat zelfde Europa en van die zelfde partners worden verwacht dat het huidige proces wordt aangemoedigd. Die aanmoediging blijkt ook uit een beleid dat toont dat de positieve signalen uit Zuid-Afrika worden herkend en ook erkend. Dat is dan ook de reden geweest waarom het Nederlandse kabinet — men heeft daarover ook in de afgelopen maanden kunnen vernemen — duidelijk heeft gemaakt, van mening te zijn dat binnen het kader van de Europese Gemeenschap, de Europese politieke samenwerking, daadwerkelijk gewerkt moet worden aan een eensgezinde opstelling die ertoe leidt dat de economische maatregelen, de sancties die tegen Zuid-Afrika zijn genomen, worden afgebroken, worden ingetrokken, worden opgeheven naarmate dit proces van verdere ontmanteling van de apartheid verder voortschrijdt. Dus niet alles of niets, want zo is de situatie in Zuid-Afrika ook niet, maar

een proces van geleidelijkheid. Dat proces tekent zich stap voor stap af en geeft signalen af in de richting van Zuid-Afrika, al naar gelang de afschaffing van de apartheid daar ook verder voortgaat. Dus in zekere zin, ja zeker: handhaving niet alleen van politieke, diplomatieke en in zekere zin ook van economische druk, maar ook een verlichting daarvan, al naar gelang het proces naar het nieuwe Zuid-Afrika daar ook steeds duidelijker wordt.

Ik wijs de gedachte afgevaardigden erop dat bijvoorbeeld een heel belangrijke mijlpaal zal kunnen zijn, en die leent zich naar mijn gevoel voor een betekenisvolle stap van de kant van de Europese Twaalf, het moment van het aanbreken van de daadwerkelijke onderhandelingen. Tot dusverre zijn het "talks about talks" geweest en de werkelijke onderhandelingen zijn nog niet van start gegaan. Ik wijs de geachte afgevaardigden er ook op dat een heel belangrijke aankondiging, die in februari jongstleden door president De Klerk werd gedaan, namelijk de vrijlating van alle politieke gevangenen, nog niet haar beslag heeft gekregen. Er hebben weliswaar gesprekken plaatsgevonden over de vraag, wie als politieke gevangenen zouden kunnen worden aangemerkt, maar een en ander heeft tot dusverre nog niet geresulteerd in de vrijlating van alle politieke gevangenen.

Voorzitter! Met het maken van deze opmerkingen wil ik op geen enkele wijze blijf geven van onderschatting van het enorm moeilijke proces en de enorm moeilijke taak waarvoor regering en verantwoordelijken, ook buiten-parlementaire oppositie, in Zuid-Afrika zich thans geplaatst zien. Dat is zeker niet mijn bedoeling en de regering heeft dan ook de uitnodiging aan president De Klerk van harte gedaan. Wij zien uit naar zijn komst, juist ook om onszelf beter te laten inlichten over de vraag hoe president De Klerk, zijn regering en de oppositie in Zuid-Afrika het proces nu verder zien, en welke problemen zich, ook in de tijd gemeten, daarbij voordoen. In die gesprekken zullen wij president De Klerk duidelijk maken wat het Nederlandse beleid is, hoe wij het Europese beleid zien en hoe wij ons willen inzetten voor een versterking van de dialoog met Zuid-Afrika en voor een proces van aanmoediging van het beleid zoals door president

De Klerk en door Nelson Mandela wordt voorgestaan.

De heer **Barendregt** (SGP): Wat heeft de Nederlandse regering ertoe gebracht, het eerste bezoek van president De Klerk niet te honoreren toen hij in Europa was, en dit tweede nu wel? Welke veranderingen hebben hierbij de doorslag gegeven?

Minister **Van den Broek**: Daar is een- en andermaal een toelichting op gegeven, ook in antwoord op mondelinge vragen van de Tweede Kamer. In het kort komt het erop neer dat ons pas voor het eerst de mededeling bereikte dat president De Klerk het voornemen had om Europa te bezoeken, toen de eerste gesprekken met Nelson Mandela nog niet eens hadden plaatsgevonden. De regering achtte het op dat moment verstandig om de gesprekken die in mei zouden worden afgerond, af te wachten en te zien welk perspectief daaruit tevoorschijn kwam, om te kunnen beoordelen of een bezoek van president De Klerk aan dit land ook ten volle zou kunnen worden uitgebuit, dus maximale effecten zou kunnen hebben.

Aan de hand van de uitkomsten van die dialoog, die vastgelegd is in de "Grote-Schuurminuten", heeft de regering besloten om contact op te nemen met Zuid-Afrika en mee te delen dat president De Klerk bij zijn eerstvolgende bezoek aan Europa hier welkom zal zijn. Dit heeft uiteindelijk geresulteerd in de afspraak dat dit bezoek, dat de president samen met zijn minister van Buitenlandse Zaken zal afleggen, deze maand zal plaatsvinden.

Ik wijs de geachte afgevaardigden er ook op dat niet alleen naar aanleiding van dit positieve signaal, maar ook doordat met een zekere versoepeling van het visumbeleid een positief signaal in de richting van Zuid-Afrika is gegeven, door de Twaalf een "trojka-missie" — de voorzitter, toekomstig voorzitter en de voorzitter uit de vorige periode — is uitgezonden naar aan Zuid-Afrika. Ook dit kan als een positief signaal worden geduid, terwijl ik meen dat in die categorie ook onder te brengen valt het enkele feit dat de Tweede Kamer heeft gemeend, in ieder geval tot dusverre het wetsvoorstel inzake een investeringsstop voor Zuid-Afrika niet in behandeling te nemen. Ik wijs bovendien op het positieve signaal dat is uitgegaan van het bezoek van

een delegatie uit de Tweede Kamer aan Zuid-Afrika. Het is dus bepaald niet zo dat het politiek-diplomatieke signalenverkeer is terechtgekomen in een soort volstrekt wegvallen van de communicatie. Anders gezegd, het is niet zo dat Nederland op geen enkele wijze zou reageren op de positieve ontwikkelingen in Zuid-Afrika.

Ik zeg de heer Van Boven toe dat ik dit huis graag zal betrekken in de door hem genoemde verdere verslaggeving. Uiteraard zal ook deze Kamer worden betrokken bij de evaluatienota die de regering nog voor het einde van dit jaar wil uitbrengen. Ik neem aan dat wij bij een gelegenheid als de begrotingsbehandeling in dit huis, of wanneer zich daartoe eerder de gelegenheid zou voordoen, meer breedvoerig en diepgaand over de situatie in Zuid-Afrika kunnen spreken. Ik ben het namelijk graag met de geachte afgevaardigde eens dat de kapstok die nu voor een gedachtenwisseling, die ik overigens op prijs stel, wordt gehanteerd, een nogal "kromme" is. Het wetsvoorstel dat thans voorligt, is een regelrecht sequeel van een EG-verordening met rechtstreekse werking en beoogt een besluit tot invoering van een invoerstap op de betreffende artikelen die door de EG is verordeneerd. Het Nederlandse sanctiebesluit geeft een uitwerking aan die verordening. Zolang de EG niet het besluit heeft genomen om deze verordening in te trekken, zou het niet juist zijn als wij het in het verlengde daarvan liggende sanctiebesluit niet verlengden. Via haar horizonbepaling zegt de Sanctiewet niet meer en niet minder dan dat een dergelijk sanctiebesluit op z'n minst elke drie jaar moet worden vernieuwd of geen langere geldingsduur heeft dan drie jaar. Dit om het automatisme te voorkomen, waarbij uit politieke of andere vergeetachtigheid een dergelijk besluit ongewild zeer lang van kracht zou blijven.

Men kan zich de vraag stellen of die drie jaar niet moet worden verkort tot één jaar. Die vraag heeft men zich aan de overzijde van het Binnenhof ook gesteld. Het amendement, dat was ingediend om de uit de Sanctiewet voortvloeiende verlenging met drie jaar te beperken tot één jaar is evenwel aan de overzijde verworpen. Overigens na de uitspraak van deze bewindspersoon dat hij het oordeel over dat amendement graag aan de Kamer overliet.

Dat is eigenlijk het enige, wat ik erover te melden heb, voorzitter.

De beraadslaging wordt gesloten.

Het wetsvoorstel wordt zonder stemming aangenomen.

De voorzitter: De aanwezige leden van de fracties van de SGP, het GPV en de RPF wordt aantekening verleend, dat zij geacht wens te worden tegen het wetsvoorstel te hebben gestemd.

Ik dank de minister van Buitenlandse Zaken voor zijn aanwezigheid.

Sluiting 13.43 uur.

Besluiten en ingekomen stukken

Lijst van ingekomen stukken, met de door de voorzitter ter zake gedane voorstellen:

1. de volgende door de Tweede Kamer der Staten-Generaal aangenomen wetsvoorstellen:

Voorstel van wet van het lid Groenman tot wijziging van de Pensioen- en spaarfondsenwet (gelijke behandeling van slapers en gepensioneerden) (16225);

Regelen betreffende de openbaarheid van bestuur (Wet openbaarheid van bestuur) (19859).

Deze wetsvoorstellen zullen worden gesteld in handen van de desbetreffende commissies;

2. de volgende missive van de minister van Buitenlandse Zaken:

een, ter voldoening aan het ter zake bepaalde in de Grondwet, ten geleide van de op 26 juni 1990 te Gaborone tot stand gekomen Overeenkomst tussen het Koninkrijk der Nederlanden en de Republiek Botswana inzake luchtdiensten tussen en via hun onderscheiden grondgebieden (Trb. 1990, 130), alsmede een toelichtende nota bij de Overeenkomst.

Deze missive is inmiddels gedrukt en aan de leden toegezonden. Het tractatenblad is nedergelegd ter griffie ter inzage voor de leden;

3. de volgende regeringsmissives:

een, van de minister-president, minister van Algemene Zaken, ten geleide van een afschrift van de

Koninklijke besluiten houdende het ontslag van drs. P. Bukman als staatssecretaris van Economische Zaken, de benoeming van drs. P. Bukman tot minister van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij, de benoeming van drs. J.D. Gabor tot staatssecretaris van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij en de benoeming van mevrouw mr. Y.C.M.T. van Rooij tot staatssecretaris van Economische Zaken;

een, van alsvoren, ten geleide van een afschrift van het Koninklijk besluit houdende aanwijzing van de vijfde mei als nationale feestdag;

een, van de minister van Binnenlandse Zaken, ten geleide van het regeringsstandpunt over het advies van de Raad voor het binnenlands bestuur over functionele decentralisatie;

een, van de staatssecretaris van Binnenlandse Zaken, houdende verzoek om het wetsvoorstel tot wijziging van de gemeentewet in verband met de overdracht van taken van de rijksbelastingdienst betreffende de heffing en de invordering van de onroerend-goedbelastingen aan de gemeenten (21356) voor 1 november 1990 te behandelen;

een, van de minister van Onderwijs en Wetenschappen, ten geleide van de nota "Preventie van ziekteverzuim en arbeidsongeschiktheid in het onderwijs";

een, van de minister van Financiën, ten geleide van het heroverwegingsrapport "Regeling tegemoetkoming studiekosten";

een, van alsvoren, ten geleide van de vragen en antwoorden naar aanleiding van de Miljoenennota 1991 en de Macro economische verkenning 1991;

een, van de minister van Defensie, ten geleide van het MKR-advies nr. 20 "Geweld in de Krijgsmacht";

een, van de minister van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij, ten geleide van het jaarverslag van de Stichting ontwikkelings- en saneringsfonds met bijlagen over het jaar 1989;

een, van de staatssecretaris van Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur, ten geleide van brieven die hij 2 oktober 1990 naar de Ziekenfondsraad en de Verzekeringskamer heeft verzonden met betrekking tot voor 1991/1992 voorgenomen maatregelen in de sfeer van de ZFW en AWBZ.

De voorzitter stelt voor, deze missives voor kennisgeving aan te

Besluiten en ingekomen stukken

nemen. De bijlagen zijn nedergelegd ter griffie ter inzage voor de leden;

4. de volgende missives:

een, van de secretaris-generaal van het Europees Parlement, ten geleide van een resolutie over het actieprogramma van de Commissie tot uitvoering van het Gemeenschapshandvest van sociale grondrechten van de werkenden - prioriteiten voor 1991/1992, alsmede de notulen van de vergadering waarin de resolutie is aangenomen;

een, van de Vereniging van Nederlandse gemeenten, ten geleide van een reactie op de rijksbegroting 1991;

een, van Rijkswaterstaat, ten geleide van de brochure Mobiliteit in beweging;

een, van de Sociale verzekeringsraad, ten geleide van een exemplaar van het advies "Uitvoeringsconsequenties schrappen artikel 1637i BW (arbeidsovereenkomst tussen echtgenoten nietig)";

een, van alsvoren, ten geleide van een exemplaar van het advies "Verstrekken en verzilveren van vakantiebonnen tijdens WW-periode";

een, van alsvoren, ten geleide van een exemplaar van het verslag Stand Ziekengeldverzekering 1988.

De voorzitter stelt voor, deze missives voor kennisgeving aan te nemen. De bijlagen zijn nedergelegd ter griffie ter inzage voor de leden;

5. de volgende geschriften:

een, van burgemeester en wethouders van Wormer, ten geleide van een motie inzake de financiële situatie van de gemeente Wormer.

Dit geschrift wordt van belang geacht voor de leden en plv. leden van de vaste Commissie voor binnenlandse zaken en de Hoge Colleges van Staat;

een, met bijlage, van mevrouw mr. C.N. Jessurun te Rijswijk, inzake toepassing door gemeentefunctionarissen van de Wet op de stads- en dorpsvernieuwing.

Dit geschrift wordt van belang geacht voor de leden en plv. leden van de vaste Commissie voor financiën;

een, met bijlage, van ir. H.E. Clevering te Breda, inzake bio-ethanol als motorbrandstof.

Dit geschrift wordt van belang geacht voor de leden en plv. leden

van de vaste Commissie voor landbouw, natuurbeheer en visserij;

een, van mevrouw L. Rabbie-Warneke te Purmerend, inzake de voorgenomen wijziging van de AWW-wetgeving.

Dit geschrift wordt van belang geacht voor de leden en plv. leden van de vaste Commissie voor sociale zaken en werkgelegenheid.

De voorzitter stelt voor, deze geschriften voor kennisgeving aan te nemen.

